

BOEKEN EN SIGNALEMENTEN

NEUBERG André (ed.)

Monialen in België en Luxemburg van de Middeleeuwen tot vandaag

Het Musée en Piconrue te Bastogne (Place Saint-Pierre 24, 6600 Bastogne) heeft voor zijn veertiende seizoenstentoonstelling een nationaal thema aangesneden. Vertrekkend vanuit de herdenking van een eeuw Zusters Conceptionisten in Bastogne werd geopteerd om de jaarlijkse thematentoonstelling volledig te wijden aan de contemplatieve zuster gemeenschappen in België en het Groothertogdom Luxemburg. Het geheel kan men elke dag, buiten op maandag, bezoeken tot eind oktober.

In het museum zelf kan men drie onderdelen aantreffen. Enerzijds is er de vaste tentoonstelling rond het religieus leven in een doorsnee dorp enkele decennia geleden (dat in feite niet gebonden is aan "Luxemburg", maar evengoed in een andere provincie, zelfs Vlaamse zou kunnen gesitueerd worden), terwijl er anderzijds het jaarthema is. Dit is dan weer verdeeld in twee delen. Het hoogtepunt is daarbij zeker de door Jean-Marie Doucet samengestelde diamontage. Het thema van de contemplatieve non wordt op een kunstzinnig én historisch verantwoorde manier gebracht én becommentarieerd. Zoals steeds gaat de

commentaar verder dan gewoon de dia's van gesproken bijschriften voorzien. De kijker krijgt integendeel veel meer. Uiteraard de duiding van wat men ziet, maar dan geplaatst in een historisch en zelfs psychoanalytisch kader. Die duiding wordt niet zomaar opgedrongen, maar via goed doordachte vragen aangebracht. Daardoor worden soms zaken aangereikt waarbij de gewone bezoeker normaal geen vragen rond zal stellen, maar die hem of haar nu wel kunnen aanzetten tot reflectie. De gekozen illustraties passen wonderwel bij de gebrachte tekst. Zoals de diamontages van de vorige jaren een echte aanrader, waarvoor het alleen al de moeite loont om in Bastogne even het museum binnen te lopen.

Daarnaast is er dan de gewone thematentoonstelling. De bezoeker zal misschien ietwat verrast zijn door die van dit jaar. Er werd immers bewust niet gekozen om de rijkdom van sommige vrouwenkloosters uit te stallen, maar wel om een gewoon doorsneeklooster te presenteren. Uiteraard staat het leven binnen een dergelijke samenleving op het programma: welke taken vervult men binnen een contemplatieve gemeenschap. Naast het aspect van studie, meditatie en geloofsoefeningen zijn er de gewone huishoudelijke taken en de specifieke taken die men uitvoert om

geld te verdienen om aan de materiële basisbehoeften te kunnen voldoen. Religieus borduurwerk en het maken van hosties, soms nog volledig met de hand, zijn daarbij toonaangevend. Vanuit het uitgangspunt, de herdenking van de lokale (arme) kloostergemeenschap der Conceptionisten, is dat een te waarden beslissing geweest.

De op meditatie gerichte tentoonstelling wordt zoals steeds vergezeld van een begeleidend boek. In de traditie van de buitengewoon verzorgde publicaties werd het dit jaar, nu met de steun van het Algemeen Rijksarchief, weer een voltreffer. Er zijn natuurlijk de historische syntheses over de vrouwelijke kloosterlingen van de regel van Benedictus (Benedictinessen en Cisterciënzerinnen) (met een overzichtslijst van ontstaan, ontbinding en heroprichting), van Franciscus (Franciscanessen, Clarissen, Recolectinnen, Capucinessen, Annonciaden en Conceptionisten), de Dominicanessen en de Carmelitessen, met de nodige aandacht voor de mannelijke voorbeelden en de vrouwelijke ondergeschiktheid aan die mannen (een abt van de mannelijke tak of een bisschop die het laatste woord hadden bij interne geschillen).

De eerste saneringsgolf onder Jozef II in 1783 verdient eveneens de nodige aandacht. Dit kaderde in een algemeen,

door de progressieve burgerij en adel ondersteund beleid, om contemplatieve ordes op te heffen indien die geen onderwijs- of verzorgingstaken wilden opnemen. Zuivere contemplatie werd immers als een totaal nutteloze taak bekeken, zonder enig nut voor de gemeenschap en de staat. Tegelijkertijd wilde men de vrijgekomen eigendommen gebruiken voor andere doeleinden. Voor de ondernemersklasse waren die eigendommen van "de dode hand" immers een probleem omdat ze niet in het normaal economisch proces participeerden en er dus geen winst mee of uit kon gehaald worden. De Franse annexatie maakte de sanering, manu militari, volledig. Na het concordaat tussen Napoleon en de paus kon een geleidelijke restauratie starten, alhoewel het meestal wachten was tot midden 19de eeuw, bij de opflakking van het religieus leven, vooraleer de contemplatieve ordes terug wind in de zeilen kregen. De ordes uit het Ancien Régime kregen terug slagkracht, soms gestimuleerd door nieuwe stichtingen of door de in het laatste kwart van de 19de eeuw uitgeweken Franse contemplatieve geestelijken. Een impuls die niet mag onderschat worden. Een lijst van waar die uitgeweken contemplatieven in België en Luxemburg terecht kwamen is opgenomen. Onder het Belgisch bewind was er

terug vrije verenigingsmogelijkheid, waar de uitgeweken Franse contemplatieven maximaal gebruik van hebben gemaakt en tegelijkertijd de binnenlandse vrouwelijke kloosters een geweldige stimulans hebben gegeven. Dat uitte zich ook in het onderwijs in hun pensionaten. Naast de huishoudelijke opleiding was het aanleren van het Frans een ultieme aantrekkingskracht, zeker voor Britse jongedames uit de betere klassen die in de Belgische pensionaten vooral Frans kwamen leren.

Soms zitten aan die monastieke historiografie wel enkele leuke punten vast, zoals het feit dat koningin Astrid in de abdij van Clairfontaine als heilige in een glasraam wordt afgebeeld (p. 86) of dat koning Boudewijn een tante had, Joséphine, die overste werd bij de Benedictinessen (p. 79), en waar de koningskinderen wel eens op bezoek gingen. Een andere aanduiding voor de religieuze aanleg van de latere koning? Het dagelijks leven is dan weer een andere invalshoek, zowel voor als na de Franse cesuur. Naast de bespreking van de gewone gang van zaken is er ook plaats voor meer beschouwende overwegingen, zelfs van psychoanalytische aard. Wat immers te denken van het mystiek huwelijk dat de nonnen aangaan met Christus, in een aards huwelijkskleed, de volledige afscheiding van

de wereld, en sublimatie van alle aardse geneugten en gevoelens naar een religieus doel. Dat dat soms vreemd kan aandoen bewijst het "spel met het kindje Jezus" (p. 323), waarbij in verschillende vrouwenkloosters effectief met een plaasteren beeldje van het kind Jezus werd "gespeeld". Een sublimatie van de moederlijke gevoelens? Een zekere naïviteit (zie bv. in *Heemspiegel* XIX/2 (1998) p. 15 de bundel "Sterven voor de wereld. Een religieus ideaal in meer-voud") was de meeste intredende zusters zeker niet vreemd, wat soms met evenveel woorden door de al dan niet visiterende (mannelijke) clerici werd vastgesteld. Ondanks de specifieke vragen die aan een dergelijk leven kunnen gesteld worden is het geen onderwerp dat onderzoeksmatig zou moeten gemeden worden, integendeel. Het begeleidend boek graaft dan ook veel dieper dan wat een gewoon bezoek aan de tentoonstelling zou kunnen laten vermoeden. Het overziene werkgebied is daarbij heel België, wat gezien de monastieke traditie en de inplanting (want nog altijd in een Belgische religieuze provincie geplaatst) qua vergelijking noodzakelijk is. Daarbij komt dat sommige Waalse stichtingen door Vlamingen gebeurden en sommige Vlaamse kloosters vanuit een Waals moederhuis tot stand kwamen.

Verder onderzoek is uiteraard nog steeds nodig, zoals bvb de groeifactor bij de onderwijscongregaties tijdens de Schoolstrijd (1879-1884), zowel op vlak van het aantal roepingen als van het aantal bijhuizen en de eventuele door te trekken gevolgen (extra roepingen vanuit die nieuwe bijhuizen, stimulans voor de missioneringscongregaties, derde ordeverenigingen, bedevaarten naar de topheiligen of -zaligen van de residerende congregatie, omhalingsacties, enz).

Dit boek is een zeer degelijk Belgisch syntheseswerk geworden, waarin ook de "problematiek" van de religieuze archieven aan bod komt, van waaruit elke geïnteresseerde verder kan groeien in een of andere orde. Een gedegen bibliografie per hoofdstuk maakt dit zeker mogelijk, evenals een algemene bibliografische oriëntatie (pp. 104-107). Het boek telt in totaal 349 pagina's, is uitmuntend geïllustreerd (de meeste in full colour) en kost 1.600 Bef in het Museum. Een Nederlandse editie van het boek is ondertussen ook beschikbaar. Geïnteresseerden die dit jaar niet in Bastogne zouden geraken kunnen het boek eveneens bij het Verbond voor Heemkunde (Kerkstraat 17, 2970 's-Gravenwezel) bestellen.

Harry van Royen

DENECKERE Gita

***Geuzengeweld. Antiklerikaal straatru-
moer in de politieke geschiedenis van
België, 1831-1914.*** Brussel, VUB Press,
1998, 223 p.

In dit toegankelijk en goed gedocumenteerd boek, dat voortvloeide uit een doctoraatsverhandeling in de geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Gent, onderzoekt de auteur het gebruik van de straat als wapen van protest van de liberale opinie tegen de toenemende invloed van het klerikalisme in de Belgische politiek in de 19de eeuw. Het thema is niet nieuw maar werd sinds 1954 niet meer grondig onderzocht. Met de historische analyse van het antiklerikale straatru- moer beoogt de auteur 'de wat verdrongen levensbeschouwelijke machtsstrijd weer in herinnering te brengen'. Het onderzoek, waarvoor Deneckere trouwens een ganse waaier van archieven heeft uitgeplozen, spitst zich toe op 56 verschillende acties die zich afspeelden in vier grote steden (Brussel, Antwerpen, Gent en Luik): de politieke charivari's tegen de oprichting van een katholieke universiteit in 1834 en tegen de kloosterwet (mei 1857), de verkiezingsrellen uit de jaren 1870-1878 (o.m. te Gent), de liberale straatagitatie van september 1884 na de katholieke verkiezingsoverwinning van 10 juni 1884, de

protesten tegen de katholieke schoolwetgeving van 1895 en 1911, enz. Door de liberalen werden de antiklerikale acties voorgesteld als spontane en ongeorganiseerde uitbarstingen van verontwaardiging over de onrechtvaardigheid van het kiesselstel en over het 'machtsmisbruik' van de parlementaire meerderheid. De katholieken herleidden het protest tot complotten en gestook. In verschillende bestudeerde gevallen stelde de auteur vast hoe de liberale partijstructuren er vooral na 1884 in slaagden om de anonieme, informele en snelle collectieve acties te recuperen en te kanaliseren in georganiseerde vreedzame (massa-)betogingen. Het spontane en rumoerig karakter van de plaatselijke politieke charivari's verdwenen ook omdat ze niet strookten met de officiële negentiende-eeuwse burgerlijke cultuur en omdat ze in toenemende mate gecriminaliseerd werden.

Een andere vaststelling, die vanuit cultuurhistorisch oogpunt bijzonder interessant is, houdt verband met de symbolische doelwitten van de politieke charivari's. Het protest richtte zich aanvankelijk uitsluitend naar religieuze gebouwen (kloosters bv.), vanaf het laatste kwart van vorige eeuw meer naar katholieke partijlokalen, kantoren van kranten en huizen van katholieke prominenten. Tenslotte toont Deneckere eens te meer

aan hoe belangrijk de invloed is geweest van collectieve acties op de besluitvorming tijdens verscheidene crisismomenten in de 19de eeuw.

Karel Velle

GUIDO FONTEYN

In de Rue des Flamands. Het schamele epos van Vlaamse migranten in Wallonië. Gevolgd door *De Trein der Schande*. Groot-Bijgaarden, Scoop, 1997, 95 p.

Migratie verschijnt in alle tijden en alle landen. Zou Vlaanderen als uitzondering gelden? Helemaal niet. Voor onze landgenoten klinkt het begrip immigratie onwennig. Emigratie brandt als een kenmerk voor Frankrijk, Canada, Amerika. Wallonië wint de akelige sprint naar de vreemde.

Wij beseffen in de verste verte niet welke mislukte oogsten in 1845, 1846 en 1847 onze gewesten teisterden, zodat méér dan de helft van de bevolking onder de armoede-grens gebukt en gedrukt gaat. Oost- en West-Vlaanderen telden tussen 1845 en 1846 34.000 minder inwoners. Luik en Henegouwen tellen er intussen 104.000 meer. Deze publicatie belicht veelzijdig de tragische episode in het midden van vorige eeuw. Het eerste hoofdstuk start met de ontorende en voor die tijd sprekende titel:

Les Flamins c' n' êst n'n dès djins. Vlamingen waren geen mensen. Wallonië is een maatschappij, waarin naast de autochtone Walen de allochtone Vlamingen eerst en de allochtone Italianen nadien de belangrijkste inbreng leverden. De anthroponymie, geleerde term voor de studie van familienamen, toont hoe talrijke namen bij de topfiguren op Vlaamse herkomst wijzen: Cools, Spitaels, Onkelinx, Van Cauwenberghe enz.. enz.

De studie van de Grote Trek van Vlaanderen naar Wallonië kent weinig of geen wetenschappelijke uitvoerige bronnen. Een reeks artikelen van Gaston Dumez in *De Standaard* van 20 okt. tot 21 nov. 1954 vormt de vaste basis. Hij gebruikt vaak de term beestenleven. Ernest Claes beschrijft in *Jeugd* hoe menig gezin naar de gore arbeiderswijken van Charleroi uitwijkt en de treurige faam van brutaalste en gevaarlijkste vechtersbazen onder de mijnarbeiders verspreidt. Wie honger heeft, verlaat zijn land.

De Vlaamse Ziekte treft de bevolking hier tussen 1840 en 1850 nadat plagen het koren en de aardappelen hebben aangetast. Veldwachters moesten huizen onderzoeken 'om te zien of de inwoners nog leefden'. Tyfus deed zijn intrede in 1847, de cholera in 1848. Deze plagen decimeren de bevolking. Onze taal met

de vele dialecten drukt als een andere oorzaak van achterstand. De titel van het boek vlamt als het einde van de wereld in een deelgemeente naast La Louvière voor een doodlopende steeg, met orde-loze tuinen vol afval. Elke bewoner van de Rue ... heeft zijn dialect verleerd, als lid van de derde, vierde generatie. Zij zijn Walen. De eerste Vlamingen die er werk zoeken, avontuurlijk van aard, keren bij de kermis weer naar hun dorp om als wervingsagenten op te treden! Bij het graven van het kanaal van Brussel naar Charleroi in 1832 zijn de meeste grondwerkers Vlamingen, nadien ook voor het Canal du Centre of Kolenafvoerkanaal. In 1987 zou Wallonië ca 750.000 Vlamingen tellen. Als een stutpaal in de mijn van Mariemont kreunde, kropen de mijnwerkers snel weg uit de gang, vol angst, want de paal sprak flamin. In dat akelig kraken, een gruwelijk sein, hoorden Walen een harde toon van Vlaamse dialecten. In de sombere ondergrond weerklonk steeds Waals, omdat bij gevaar slechts één taal een sein mocht geven. Vertaling zou verwarring veroorzaken. Alom, in smerige cantines, logementen en danszalen, waar tot onvrede van de Walen de Vlamingen in groep naartoe trokken, weerklonken rare Vlaamse dialecten. De onbehouwen taal en plumpe manieren droegen er toe bij dat immer in

negatieve termen over Flamings werd gesproken en rapporten van geneesheren en mijnbazen-verslagen in die zin werden opgesteld. Uit de mijnstreek vertrokken in de lokale pers annonces om arbeiders voor de mijnen te ronselen, beloofden werkloze sukkelaars de hemel in Wallonië. De meeste immigranten kwamen recht van hun veld en kenden niets van gebruiken, materialen en werktuigen in de mijnindustrie. Vele elementen konden de indruk van lompeheid en onhandigheid enkel versterken. Omstreeks de eeuwwisseling teisterden bloedige rellen een Vlaamse wijk nabij Charleroi. *Le Soir* in Brussel blokkeert als oorzaken: marginaliteit, ontworteling, afstompende arbeid in de mijn. De katholieke pers legt de schuld bij 'ongodsdienstigheid' van het Waalse arbeidersmilieu. De liberale pers verwijt de katholieken de Vlamingen alhier 'dom en bij gelovig' te houden. Dergelijke clichés circuleren jaren geleden in de mijnstreken en soms tot vandaag in het zuiden van ons land. De volkskunde krijgt vermelding van gegevens in de Waalse volksliteratuur, honderden liedjes, theaterteksten, sketches i.v.m. het personage van Le Flamand, zelden of nooit in positieve zin, vaak als een lachwekkend personage. Het klinkt als tragikomisch Beulemans intermezzo dat ook

Brusselaars bij de Vlamingen worden gerangschikt, in een herhaald spotten van imitateurs Flamands. De herkomst van de arbeiders in de mijnstreek, uit de meest verscheiden gewesten van Vlaanderen, hun zwaarste labeur treedt regelmatig te voorschijn, ook in menige aanhaling van Gaston Durnez, vooral in hoofdstuk 7. 'Het Werk der Vlamingen' in het Walenland en hun congressen lieten diepe sporen na.

Het slot van het boek *De Trein der Schande* ontleedt de immigratie van Italianen naar Wallonië. Regering en mijnwerkersbazen zoeken ginds. De grenzen naar het Oostblok en naar Polen waren gesloten. Een Belgisch-Italiaans akkoord ziet o.a. kans om in eigen land gure figuren naar de mijnputten hier te sturen. Een conferentie in 1946 in Rome sluit een akkoord of koehandel:

50.000 Italiaanse arbeiders tegen twee à drie miljoen ton steenkolen van hier. Tijdens de eerste afdaling in de mijnschacht poogt de helft te vluchten. Bij de ramp van Marcinelle op 8 oogst 1956 telt men 136 Italianen, 36 Vlamingen, onder de 263 doden. Alle Vlamingen kwamen uit het Hageland, vooral uit Betekom, waar een bescheiden monument aan de ramp herinnert.

Dit boek blijft vlammen als een epos van schande voor Vlaamse migranten en

langdurige pijn over emigratie van Italianen.

Renaat van der Linden

JAN SIEBELINK & JOHN JANSEN van GALEN

Dorpsstraat. Ons Dorp. Een briefwisseling. Amsterdam, Meulenhoff, 1996, 223 p. Zie ook: De Straat in drie contrasten. In: *OVZ* 66 (1991), 134 en 201-202.

Hun straat telt een reeks gebouwen en elk gebouw is in hun geheugen gegrift met een eigen gelaat en beeld. In de huizen leven lieden met een onverbreekbare band, eerst dé Dorpsstraat en verder Ons Dorp, met een onverbidde wet van herinneringen, in een kinderlijk koesteren van voorstellingen die met wisselende maat opduiken, een klaslokaal met de indeling van rang en stand, de Bergweg met de ouderlijke woning. Beide auteurs noteren, op basis van hun persoonlijk temperament en familiaal en sociaal kader, de herinneringen aan Velp, een Gelders dorp in de gemeente Rheden, in het midden van onze eeuw met ca 60 % protestant, een vierde % R.K. en dan de andersdenkenden.

Jan Siebelink (1938) groeide op als de zoon van een Velpse bloemist, kweker en handelaar in bloemen, waar schoonheid van vorm en kleur domineren; John

Jansen van Galen (1940) als de zoon van een gewone, eerder een kleine timmerman, een ambacht waar baas en knecht maten en verhoudingen met het oog knap kan schatten en waar de leerjongen de naam van krullenjongen verkrijgt. In de verscheidenheid van levensomstandigheden beheersen hen een zelfde drang en wil: hun jeugd en familie en de ontwikkeling van de maatschappij in brieven vastleggen, het groeien en bloeien en stoeien van Velp. Jan Siebelink schrijft romans en daar ontdekt en beseft hij dat de 'herinneringen van een ijzingwekkende precisie' in hem leven. John Jansen van Galen noteert terecht, dat het geheugen 'ver reikt' op het platteland, in tegenstelling met de toestand in de stad. Bepaalde situaties zijn keurig en kleurig in hun geest geprent, de ongelooflijke verhoudingen in het klaslokaal. De leerlingen krijgen hun plaats naar rang en stand, in de letterlijke zin geheel en al, de kinderen van de geneesheer en de notaris bij het raam, de kinderen van de middenstanders - daar horen de twee auteurs in wording bij - in de middelste klasrij, en arbeiderskinderen tegen de muur. Dat geschiedt gewoon in het midden van onze eeuw. De rij bij het venster was voorbestemd door de middelbare school en kreeg daardoor recht op extra lessen. Beide auteurs beschouwen het als hun opdracht zoveel mogelijk vast te

leggen wat onherroepelijk verloren gaat of verloren dreigt te gaan.

Een zware zin eindigt met de vergankelijkheid en het einde. "Het is troostrijk dat wij de gelegenheid krijgen de 'faits en gestes' van alle mensen die ons lief waren, op papier te zetten, dat wij hen nog één keer mogen oproepen in hun dagelijkse handel en wandel. Ik merk hoe mijn pen over het papier snelt als ik al schrijvend weer op de Bergweg aanland bij mijn ouderlijk huis. Daarna, John, zullen ze voorgoed dood zijn. Eigenlijk zijn wij een bijzonder soort doodgravers."

De auteurs constateren vol spijt alom een verstedelijking. Een rustige dorpskom zoals weleer bestaat niet meer. Scholen werden luxe-appartementen. Hoeven ruimen plaats voor nieuwbouwwijken en bejaardentehuizen. 'Nederland wordt steeds meer één groot winkelcentrum, overal aan zichzelf gelijk', luidt o.a. een besluit.

In de jaren vijftig, in het midden van onze eeuw, koestert de jeugd vol optimisme een rotsvast vertrouwen in de toekomst, in jaren van onschuld, van geloof, hoop en liefde, houden de auteurs staande. Dat gevoel willen ze niet kwijtspelen en luisterrijk hoeden. "Wij zijn beiden dromers, John. Ons gedroom zal nooit ophouden." Notariële akten blijven ouderwets en wijken niet

af van de traditie. Het streven van beide schrijvers zal evenzeer standvastig volhouden.

Intussen reikt de Landbouwniversiteit te Wageningen de titel van 'Ingenieur Landinrichtingswetenschappen. Specialisatie Landschapsarchitectuur' uit. De dames en heren met het diploma kunnen moeizaam zoeken naar Ons Dorp en de Dorpsstraat. Leeft een andere generatie in het andere en nieuwe landschap?

Renaat van der Linden

MIDAS DEKKERS

De vergankelijkheid. Amsterdam/Antwerpen, Contact, 1997, 256 p., 144 ill., literatuur en register.

Het leven lijkt een ladder. Om de top te bereiken moet je klimmen. Dankzij de maatschappelijke ladders kent elk zijn plaats. Kijk naar de kippen, met de top-kip. Een dergelijk aanknopingspunt bewijst dat Midas Dekkers een begaafd bioloog-auteur is. Boeken en tijdschriften staan vol van het streven naar de top. In menig huiskamer prijkte een levenstrap aan de wand. Weleer beschouwden de mensen het leven als een rad. De vier levenssappen in de antieke wereld glanzen, ook een rad, met parels van hout-sneden in het lijvig boek. De gezondheid was het evenwicht tussen de sappen. Volwassenen werden wrokkig

wegens zwartgalligheid. Teveel aan slijm stemden bejaarden droefgeestig. Dieren ondervinden niet zo 'n last van ouderdom. In die trant komt de bioloog met vele vergelijkingen en puike illustraties om de hoek zien, o.a. met het bestaan en vergaan van diersoorten, van dinosauriërs, etc. In de 19de eeuw, de periode van vooruitgang en verwachting verdween de levenstrap van de wand. Paarden worden locomotieven, zo constateert en vergelijkt een bioloog dat. Van het toppunt der schepping is de mens het enige dier dat zijn eigen nest bevuilt en soortgenoten over de kling jaagt. Denk aan de oorlogen in onze eeuw alom. Biologisch gezien heeft het leven geen doel. Wij leven van doelen allerhande, van strategieën en van uitdagingen.

De titels van de hoofdstukken behelzen geschiedenis, o.a. De romantische ruïne, De grote verbrokkeling, Zo goed als nieuw, De tand des tijds. Het afbreken van oude, historische gebouwen voor ze aftakelen haalt het of restauratie dringt zo ver door, dat er een totaal nieuw gebouw verrijst. Niets blijft zoals het eerst was. De natuur wil dat. Daar houden wij niet van. De natuurbescherming oogst populariteit. Met het verleden als maatstaf kom je niet ver. Voor de vereering van de godin Vesta waren in het oude Rome alleen maagden goed

genoeg. In geval van onkuisheid gold de straf gruwelijk levend begraven. Voor moderne mannen in onze maatschappij dient de vrouw niet letterlijk meer een maagd te zijn. Het verlangen naar gaafheid blijft intussen. Ook een man dient compleet te wezen. In het land der blinden kan éénoog heersen. Een restaurateur toont hoe het vroeger was. Hoe cowboys er bij liepen, kunnen we niet weten. De film was in hun periode nog niet uitgevonden. Schilders en beeldhouwers treden in bepaalde graad en maat op als getuigen. Weleer stond niet het kunstwerk voorop, maar de kunst. Een kunstwerk kreeg als een woonst regelmatig een verfbeurt. Grens tussen restauratie en vervalsing verlegt zich in de loop van de tijd. Vele lieden wensten vroeger een ingrijpende restauratie voor hun spiegelbeeld! De bakker van Eeklo, gravure van Ph. Bouttats de Jongere (+ 1728), in het Muiderslot en in Eeklo, toont hoe elkeen zijn oude hoofd opnieuw laat bakken. Gaat het in de huidige periode met de moderne cosmetica en schoonheidschirurgen er anders aan toe, voor borsten en rimpels?

Rudy Kousbroek, auteur van *De onmogelijke liefde* (Amsterdam, 1988) noteert: 'Niets is zo erg, als de weg weten in een huis dat niet meer bestaat'. Met dat beeld situeert Midas Dekkers het tegenovergestelde van een souvenir,

een ontastbare herinnering. Dieren zien niet om, zelfs niet bij het grootste afscheid, bij de dood. Het eeuwige leven jaagt de mens na, langs een gemummificeerd hoofd en een gebalsemd lijk (foto van Bernadette Soubirous), langs opgezette (lievelings-)dieren allerlei, want elkeen wil oud worden. Niemand wil het zijn. Het eeuwige leven is als een figuur uit Gullivers Reizen, als een paradijs of luilekkerland. Maken vele culturen oude vrouwen uit voor heks? Oude dieren krijgen somwijlen speciale verzorging. Verval geeft zijn tekens, willens nillens. Als een persoon van zeventig zich inspant om er vijftig uit te zien, hoe kan iemand van dertig eerbied opbrengen voor iemand van zeventig, vraagt de auteur. Volgens hem heeft eerbiedwaardigheid geen verband met kapsalons en een zomerhoed. Ze heeft te maken met zelfrespect. In die zin ziet hij de vergankelijkheid. Daar het panorama naar boven toe zo mooi glanst, durven velen bij de afdaling van de berg niet naar beneden te kijken.

Midas Dekkers treft met vergelijkingen uit een cultuurhistorisch kader, beschikt over een rijke gedocumenteerdheid. Op die basis stralen talrijke volkskundige vondsten, ook bij deze bioloog-schrijver als ware parels. De twee illustraties, uit 1994 en 1996 i.v.m. de levenstrap bewijzen dat De vergankelijkheid ook in dit

opzicht als sprankelend werk voor het volksleven een meerwaarde biedt.

Renaat van der Linden

KATELIJNE ROTSAERT

Tussen Eva en Maria. De vrouw volgens de predikanten van de 17de en 18de eeuw. Aartrijke, Decock, s.d., 212 p., 15 ill.,

Vele jaren geleden bestond er kans bij een bejaarde pastoor twaalf keurig ingebonden boekjes aan te treffen. Die reeks is me immer bijgebleven: J.-A. De Vloo. *Sermoenen op de Zon-dagen.* Tweede uitgaaf. Nauwkeurig nagezien en verbeterd door een priester van het bisdom van Brugge. Eerste.. tot Twaalfde Deel. Brugge. G. Claeys-Weghsteen, drukker-uitgever, Witte Leertouwerstraat 1900. In de reeks 'Historische monografieën' biedt Uitgeverij Decock uit Aartrijke het boek *Tussen Eva en Maria.* De auteur, een Brugse licentiate in de geschiedenis, speurt naar het beeld van de vrouw in de 17de en 18de eeuw, gezien door een predikantenbril.

Professor Michel Cloet verklaarde bij de presentatie hoe ruim tien jaar geleden dr. Hans Storme een repertorium van predicatieboeken samenstelde en aldus een basis legde voor het wetenschappelijk verantwoord gebruik van de predicatie-

lectuur voor de historie van de religieuze mentaliteit doorheen Vlaanderen. Bij dezelfde gelegenheid schetste hij de situatie van de predikanten. Het was moeilijk om een beeld van de vrouw te schetsen, vermits ze veelal verplicht waren te spreken "van horen zeggen..." Daarnaast beklemtoonde hij de toestand. "Er zijn weinig thema's zo onuitputtelijk als de vrouw en de liefde. Vrouwen worden gezocht en geschuwd, aangebeden en verguisd, bemind en gevreesd." De studie van Katelijne Rotsaert is de zesde in een reeks licentiaatsverhandelingen die in grote lijnen op de toenmalige preekboeken stoelt. Het staat voor de auteur en de huidige periode duidelijk vast dat de vrouw thans veel meer te zeggen heeft, in het gezin en openbaar, door de opvoeding en de omstandigheden. Welk beeld wordt er van de vrouw in de sermoenen opgehangen? De voorstelling is in ieder geval complex. Met betrekkelijke regelmaat beklemtoont de predikant de zwakheid van de vrouw, haar jaloersheid. Ze bleek alleszins veel minder rationeel dan de man. De emoties legden vlugger beslag op hun gemoed en gedrag. De vrouw liet zich, alweer volgens de predikanten, gemakkelijker tot zonde verleiden. Dan volgt onmiddellijk de vraag en daarnaast de uitleg: welke zonden kan men als typisch vrouwelijk

bestempelen? Hoogmoed, behaagzucht, ijdelheid en pronkzucht. Daar zal de mode zonder twijfel haar vaste rol in gespeeld hebben. Naast deze zonden treedt een ander aspect op de voorgrond, de macht en de geslepenheid van de vrouw, in contrast met haar zwakheid. De bijbel verstrekt een reeks argumenten en voorbeelden voor dit geval. Had Eva Adam niet tot de zonde verleid? Zijn Salomo of Samson niet ten val gebracht door hun vrouwen? De sermoenen hameren er op, dat de mannen bij de partnerkeuze zich niet mogen leiden door passie of verleidelijke schoonheid. De beschuldigingen drijven het zo ver, dat een man onder de indruk van bevalligheid zondige gedachten koestert of tot onkuisheid kan aangezet worden. Doordat de schuld voortdurend naar de vrouw geschoven wordt, wordt haar slechts een ondergeschikte rol in de samenleving, ook in het gezin toegedacht. Vanop de kansel weerklonk een menigte deugden voor de jonge meisjes, echtgenoten, maagden en weduwen. Maria straalt als voorbeeld die alle goede eigenschappen bezit. Gehuwde vrouwen bleven beter thuis om de zondigheid en de ijdelheid van de wereld te ontvluchten. Inzake kleding waren blote ruggen, mouwen die een deel van de arm lieten zien, verboden.

Het spreekt vanzelf dat in de toenmalige

predikatiën een antifeminisme heerste. Toch bestaat er een licht verschil in bepaalde voorstellen. Waar 17de-eeuwse preken de natuurlijke zwakheid en typische ondeugden van de vrouwen aanhaalden, deinsden de 18de-eeuwse preken er niet voor terug de vrouw als agent van de duivel af te schilderen.

De studie belicht de juridische positie, de economische betekenis en algemene beeldvorming van de vrouw in alle situaties. Telkens bestaat er onderscheid tussen het meisje, de vrouw als echtgenote, de vrouw als moeder en ook de alleenstaande vrouw.

Renaat van der Linden

Joris CLINCKSPOOR

De Wetterse Reuzen, Archieven vertellen over onze reuzen, 1621-1996.

Wetteren/Massemen, Et. Baele-Magda Clinckspoor, 1996, 121 blz.

In de titel "Archieven vertellen over onze reuzen" verantwoordt Joris Clinckspoor (°Wetteren 1922, †1996) reeds de korte inhoud van zijn boek. De auteur, gepensioneerd schoolhoofd, behoorde in 1939 als jong onderwijzer tot de allereerste leden van de Heemkundige Kring te Wetteren. Zijn eerste belangstelling ging naar de Wetterse molens. Hij is er in geslaagd

een inventaris van het molenpatrimonium op te maken met de iconografische gegevens en genalogische informatie over de molenaars. Nadien ging zijn belangstelling naar de lokale geschiedenis in verband met iconografie, genealogie, archief, paleografie. Samen met R. Uyttendaele en D. De Mol verleende J. Clinckspoor zijn medewerking aan het boek "*Wetteren, Fotoarchief 1860-1962*", 1985, Universa Wetteren, 488 blz. De familiestam "Clinckspoor" en deze van Jan Broeckaert heeft hij grondig onderzocht. Hij publiceerde in 1987 het boek "*Jan Broeckaert 1837-1911*", Universa Wetteren, 206 blz. Door zijn zoeken, transcripties en bestuderen van archieven kwam de auteur in contact met het gemeentearchief, en verdiepte hij zich in de fondsen die zich bevinden in de Rijksarchieven van Wetteren, Gent en Beveren.

Als gepensioneerde belande J. Clinckspoor als waarnemend archivaris in het Gemeentearchief te Wetteren. Vele jaren heeft hij besteed aan het ordenen en beschrijven van het archiefbestand. Langs die weg nam hij kennis met de uittreksels over de reuzen vanaf 1621 tot 1996, met als eindresultaat de uitgave van "*De Wetterse Reuzen*".

De inleiding van het boek vangt aan met een "Korte geschiedkundige schets" (blz. 1-5) sinds het Bourgondisch tijd-

perk (1384-1482) tot nu. Nadien volgen negen hoofdstukken (blz. 7-67) waarin uittreksels van de archiefstukken worden aangehaald met commentaar vanaf 1592, met de datum van de oudste kerkrekening, gevolgd door 1622 waarin het ontstaan van de reuzen wordt vermeld. Zo maken we in 1622 kennis met Gilles Keldermans, Wetters kleermaker, die de eerste Wetterse reuzen bouwde. De beelden hadden geenszins het uitzicht van de huidige reuzen. Het betaalde materiaal vermeldt hoofd, helm en romp van gevlochten wijmen. De uitgaven werden betaald door de parochie. Het waren dus kerkreuzen.

Vanaf 1683 tot 1786 werd het bestaan, onderhoud, herstel en ommeegang van de reuzen aan de parochie toevertrouwd.

In 1754 gooide de parochie het op een akkoord met Joannes Gaerens, beeldsnijder voor het maken van nieuwe reuzen. Er werden heel wat stielmannen bij betrokken, o.a. de schrijnwerker voor het lijf; de smid voor ijzeren vijzen, moeren en nagels; de koperslager voor sabel en pluim.

Stalen voor de kleding kwamen uit Gent. De overeenkomst vermeldt dat Gaerens nieuwe hoofden moest maken zoveel mogelijk naar het model van de oude reuzenhoofden die hem werden getoond. Wellicht worden we hier geconfronteerd met het uitzicht van de

huidige reuzen, stijlkenmerken van het classicisme, de reus voorgesteld als Romeins veldheer.

In de jaren 1864-1879 werd heel wat geld besteed aan het onderhoud en restauratie van de reuzen. Uiteindelijk werd dan in 1885 besloten de bestaande reuzen te vervangen door nieuwe figuren van hetzelfde type. De vernieuwing werd door de gemeente toevertrouwd aan de Wetteraar Serafien De Maertelaere, gecopieerd naar het ontwerp van Joannes Gaerens. De jongste kledij dateert van 1988, gemaakt ter gelegenheid van het Reuzenjaar, de viering van de 375ste verjaardag van de Wetterse reuzen. Qua stijlkenmerk vermoed ik dat ze afstammen uit de periode van het neoclassicisme. De auteur heeft in "*De Wetterse Reuzen*" zeer veel aandacht geschonken aan talrijke bijlagen (blz. 70-121), geweid aan uittreksels van kerkrekeningen en resolutieboeken.

Uit dit kort overzicht mogen we besluiten dat Joris Clinckspoor heel wat nieuwe gegevens verstrekt over de reuzen. Zijn studie is een waardevolle aanwinst voor de geschiedenis van de gemeente met de mooiste reuzen van 't land.

Ten slotte nog een dankwoord aan het gezin Et. Baele-Magda Clinckspoor voor de schenking van een exemplaar

van "De Wetterse Reuzen" aan het Oost-Vlaams Reuzenarchief.

Marcel Daem

K. VERHELST & R. VAN LAERE

De Eerste Wereldoorlog in Limburg.

Verslagen (Limburgse Documenten I.8) Hasselt, Provinciebestuur (PCCE, D. van Leeuwenstraat 23, 3840 Borgloon), 1997, 1.029 p.

Aan de Eerste Wereldoorlog werden, tachtig jaar na het afsluiten van die Grote Oorlog, meer wetenschappelijke onderbouwde studies geweid. Dit is blijkbaar een gevolg van het feit dat de directe getuigen bijna allen verdwenen zijn en het dus mogelijk wordt om met een grotere afstandelijkheid naar die zwarte periode terug te kijken, los van alle bommen en granaten.

Om het lokaal leven in die periode beter te kunnen situeren kan men een beroep doen op de verslagen van Belgische pastoors en kloosteroversten. Deze werden in 1919 door hun respectieve bisschoppen gevraagd om een verslag op te maken over de toestand van hun parochie tijdens de voorbije vier jaren. Als leidraad kregen ze een vragenlijst, die naast kerkelijke elementen tevens oog had voor de andere zaken. De kloosteroversten dienden het enkel te hebben over wat er zich binnen hun

klooster had afgespeeld. Voor Limburg kreeg men aldus 200 (van de 247) pastoorsverslagen en 46 kloosterverslagen. Afhankelijk van de inzet van de pastoor en van de gebeurtenissen krijgt men een uitvoerig(er) relaas over verschillende elementen, zoals de werking van de voedings- en kledingscomiteiten. Voor wat de klokken betreft zijn de nog 113 bewaard gebleven beschrijvingen uit 1917 bewaard gebleven. Dit was eveneens op bisschoppelijk initiatief gestoeld geweest en behoorde bij de ondersteuning van de patriottische houding van kardinaal Mercier. Aangezien vele klokken tijdens de Tweede Wereldoorlog weggehaald werden is dit voor enkele kerken, die ze nadien niet hebben teruggekregen, een ideale bron. Deze pastoorsrapporten zijn een dikwijls vergeten eersterangsverslag voor de reconstructie van het dagelijks leven in een kleine(re) dorpsgemeenschap.

Harry van Royen

J. SALMAN

Een handdruk van de tijd. De almanak en het dagelijks leven in de Nederlanden, 1500-1700. Zwolle, Waanders, 1997, 112 p., ISBN 90 400 9985 5

De almanak is een product dat samengaat met de technische innovaties in het

drukproces. Deze kleine boekjes waren voor vele drukkers een gegeerde bron van inkomsten en behoorden tot de vaste producten bij leurhandelaars. Ze werden in grote oplages aangemaakt en verkochten als zoete broodjes. Het is daarbij een West-Europees fenomeen: ook in de omliggende landen was de almanak een veel gevraagd en gebruikt product. Als gebruiksvoorwerp zijn er evenwel weinig bewaard gebleven: de papierkwaliteit was niet optimaal en wat voor nut heeft het om de almanak van het voorbije jaar te houden als men de nieuwe voor het komende jaar net gekocht heeft. De kleine Snoecks almanak van nu wordt allicht ook niet door iedereen bijgehouden.

De almanak, en wat men er allemaal in kon vinden, werd op een zeer vlot geschreven en vooral fraai geïllustreerde manier bekeken in deze studie. Er wordt gekeken naar alle stadia van de productie en de verkoop, en uiteraard over de informatie die men eruit haalde, en de evolutie hiervan.

De Zuid-Nederlandse impact in deze studie is beperkt (een referentie van M.Baelde in *Biekorf*), de drie in 1983 aan de RUG gemaakte licentiaatstudies met een analyse van de Antwerpse, Brugse en Gentse almanakken (16de-18de eeuw) werden niet gebruikt. Desalniettemin is het een

fraaie publicatie met vooral accentverschuivingen (andere voorbeelden van steden en almanakken). Dit mag zeker geen belemmering zijn voor het Vlaams publiek.

Harry van Royen

E. DE BENS

De pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers. Gisteren, vandaag en morgen. Tielt, Lannoo, 1997, 480 p., ISBN 90 209 3222 5

De pers heeft in Vlaanderen een geweldige geschiedenis en dito impact gehad. Naast de lokale (weekblad)pers, die vooral tussen 1848 en 1914 zijn hoogtepunt heeft gekend, werd de fakkel op het vlak van nieuwsverspreiding en ideologische boodschap van in de jaren 1880 overgenomen door de dagbladen.

Hun dagelijks karakter, grotere oplage en dus lagere prijs, bleken een belangrijk voordeel te zijn tegen de weekkranten. In het Interbellum pakten die dagbladen dan nog eens uit met een wekelijks magazine, zodat hun marktaandeel nog toenam. Na de Tweede Wereldoorlog, wanneer het streeknieuws aan belang wint, is het dagblad de nieuwsbrenger bij uitstek. Vanaf de jaren tachtig komt ook dit medium onder druk te staan, vooral dan van de

steeds verder uitdeinende televisiemogelijkheden en zenderopties. De evolutie van dit medium volgen is zeker een volkskundig taak. De uitbatingsproblemen zijn dan misschien te technisch, maar de verkooppunten (waar kon men vroeger een krant kopen en waar nu?) zijn dat zeker niet, evenals de commerciële diversificatie in andere communicatiekanalen (VTM bv.) of in de nieuwsvoorziening voor lokale radio's. De toename van de "riooljournalistiek" is dan weer een ander volkskundig gegeven dat sinds een jaar (de dood van Lady Di) zeer actueel blijft.

Het boek van De Bens is vooral sterk voor wat de laatste twintig jaar betreft, de periode van de grote mediaveranderingen.

Harry van Royen

F. DE NAVE E.A.

Jakob Smits, etser & lithograaf.
Antwerpen, De Gulden Roos, 1997, 260 p., ISBN 90 76138 01 X

Jakob Smits is zeker een van de interessantste etsers van het verdwenen kempenleven. Vooraleer verder te kunnen werken aan een contextualisering van zijn werk, en tegelijkertijd dat van de anderen van de School van Mol, in totaal een zeventigtal, was de samenstel-

ling van een oeuvrecatalogus noodzakelijk. De eerdere dateert immers van 1935 en is alleen nog antiquarisch te bekomen.

Jakob Smits werd in 1855 in Rotterdam geboren en volgde een internationale opleiding tot decoratieschilder. Dit bracht hem in Brussel, München, Wenen en Rome. Na een korte start in het Amsterdam van 1884 liet hij alle traditionele perspectieven varen en richtte zich op het naturalisme. Dit bracht hem in contact met boereninterieurs, waar men immers meende om nog de meest authentieke levensvormen te kunnen zien. Op zoek naar goede locaties belandde hij in Mol-Achterbos, waar hij in 1888 neerstreek.

Naast religieuze onderwerpen staat de Kempische boer en zijn woonstede centraal. In 1928 overleed hij in Achterbos, waar hij ook begraven ligt. De kunstenaarskolonie, met een Dirk Baksteen, verzamelde een heel oeuvre dat niet alleen van zuiver kunsthistorisch belang is, maar evenzeer vanuit sociaal-historisch standpunt.

De nieuwe oeuvrecatalogus is niet alleen een aanzet tot vernieuwd werk, maar is op zichzelf een kunststaaltje door het gebruik van een bijzondere papiersoort.

Harry van Royen

1. HUIZINGA

Een nuttelijke practijke van chirurgien. Geneeskunde en astrologie in het Middeleeuwsche Nederlandse handschrift Wenen, Österreichische National bibliothek, 151. Hilversum, Verloren, 1997, 537 blz., ISBN 90 6550 292 0

De aandacht voor de geschiedenis van de geneeskunde, en vooral dan van de alternatieve varianten, maakt de studie van de middeleeuwse geneeskunst tot een interessant vergelijkingspunt. Toen werd immers de geneeskunst, door een doctor medicinae voor de betere klasse tot een barbier of een smid voor de volksklasse, gezien als een combinatie van medische kennis (gestoeld op de vier humoren: bloed, slijm, gele en zwarte gal, met een permanente heilzame werking door aderlatingen), astrologie en astronomie.

Het handschrift wordt uiteraard minutieus besproken, niet alleen een gedetailleerde beschrijving van de indeling en de ontstaans-elementen van de verzamelbundel, maar eveneens van de watermerken in het papier, die een extra dateringsbron zijn. De inhoud van de medisch-astrologische teksten wordt uiteraard uitvoerig belicht. Hoe de middeleeuwer dacht over en rond zijn gezondheid wordt hier duidelijk. Het handschrift wordt ook gesitueerd in de

medische wereld van toen: letterlijk van doctor tot kwakzalver. Hierbij worden uiteraard alleen de te determineren medische beroepsgroepen (inclusief vroedvrouwen, apothekers én stoofmeesters) bekeken, niet de huisremedies.

Het handschrift werd door een professioneel scribent gekopieerd ten bate van de handbibliotheek van een doctor. Op vlak van taalanalyse kan uitgemaakt worden dat het hier een Brabants handschrift betreft, allicht uit Tienen.

Het boek zal zowel amateurs van middeleeuwse handschriften boeien, als diegenen die meer wensen te weten over de geneeskunst in de Late Middeleeuwen. De uitgebreide literatuurlijst biedt de mogelijkheid om in de diverse aspecten verder te zoeken.

Harry van Royen